

LUNDS
UNIVERSITET

BESLUT

2016-03-10

Dnr V 2015/2036

Kulturdepartementet

Rektor

Yttrande över betänkandet Ny museipolitik (SOU 2015:89)

Lunds universitet har anmodats att lämna synpunkter på rubricerad remiss. Universitetet avger härmed följande synpunkter som tagits fram av dekan och professor i museologi Solfrid Söderlind (Konstnärliga fakulteten), museichef och fil dr i arkeologi Per Karsten (Historiska museet), museichef och fil dr i konsthistoria Patrick Amsellem (Skissernas museum), ekonomidirektör Lise Bröndum (sektionen Ekonomi) och universitetslektor i museologi Björn Magnusson Staaf (Humanistiska och Teologiska fakulteterna), museichef Ulf Arup (Biologiska museet) och museiintendent Maria Mostadius (Biologiska museet). Gruppen har letts av vicerektor Bo Ahrén (universitetsledningen) och utredare Carina Wickberg (universitetsledningens kansli) har sammanställt yttrandet.

Inledning

Betänkandet Ny museipolitik är mycket välkommet efter det pärlband av utredningar som på olika sätt berört museiområdet utan att för den skull leda till konstruktiva förändringar eller underlätta museernas möjligheter att bedriva sin verksamhet framgångsrikt.

Lunds universitet noterar dock att experterna i betänkandet domineras av departementstjänstemän och befattningshavare utanför museivärlden. Referensgruppens medlemmar har även de sammantaget en relativt svag förankring i museisektorn, i synnerhet när det gäller kunskap om samlingar. Detta tillsammans med att ingen museolog eller sakkunnig från de så kallade museiämnena varit knuten till betänkandet gör att betänkandet har en försvagad anknytning till museivärlden.

Universitetet delar utredningens uppfattning att det behövs en ny inriktning för den statliga museipolitiken och att den hittillsvarande museipolitiken blandat ineffektiv detaljstyrning med dåligt förankrade styrdokument. Betänkandets uppfattning att den politiska styrningen bör bli tydligare på ett principiellt plan och samtidigt lämna museernas verksamheter mera utrymme för egenstyrning är logisk och realistisk.

Lunds universitet anser vidare att det är positivt att betänkandet tar avstamp i en historik över tidigare utredningar och museernas framväxt. Det förmedlar insikt

och utgör en grund för de förslag som framställs. Dock har betänkandet i sin historik haft blicken främst riktad mot centralmuseernas publika funktion medan samlingarna hamnat utanför synfältet. Detta kan också vara ett av skälen till att museiväsendets utveckling runtom i landet i stort sett lämnats utanför framställningen. Detta har haft konsekvenser för lagförslaget, i synnerhet §11 i förslaget till museilag, liksom för den nya myndighetens tänkta räckvidd utanför de statliga museerna.

I betänkandet presenteras förslag som skulle kunna vara av stor och huvudsakligen positiv betydelse för utvecklingen av museer i Sverige. En av de viktigaste av dessa är förslaget om en museilag. En museilag som omfattar alla offentligt styrda museer är av stor angelägenhet för säkerställandet av en framtida god museiverksamhet i hela landet. Dock ser universitetet svagheter med hur förslaget till lagtext är formulerat, vilket utvecklas nedan.

Kommentarer kapitelvis

2 Uppdraget och dess genomförande

Betänkandets uppdrag, mål och genomförande beskrivs på ett klart och välstrukturerat vis. I uppdraget ingick att ”sätta museernas roll i relation till övriga samhällsaktörer, särskilt inom utbildning, forskning, näringsliv och det civila samhället” (s. 29). Detta anser Lunds universitet dock att betänkandet misslyckats med. Till exempel har man helt missat att involvera NAMSA (de naturhistoriska museernas samarbetsorganisation) och SAMSA (den nationella gruppen för samlingsvård) men tagit med en rad instanser som saknar både kunskap eller insikt i frågan. Vidare förefaller dialogen med representanter för universitet och högskola ha genomförts i högst begränsad omfattning. Detta kan vara en bidragande orsak till att aspekter rörande museers kompetens- och kunskapsbehov endast berörs mycket ytligt.

Lunds universitet saknar sålunda ett avsnitt om museernas roll i förhållande till universitets- och högskolesektorn. De omfattande samlingarna som förvaltas av universitet och högskolor i Sverige tycks bortglömda. Utredningen hade vunnit på att kontakta både Lunds och Uppsala universitet – båda statliga organisationer med ett tiotal museer och flera av landets största kultur- och naturhistoriska samlingar. För Lunds universitets museer, liksom för övriga offentligägda museer i landet, skulle medel fördelade av den nya föreslagna myndigheten kunna betyda en bredare form av samverkan än idag. Men framförallt behöver universitetsmuseerna erkännas som kunskapsinstitutioner i egen rätt, med ett uppdrag reglerat av såväl Högskolelagen som en ny museilag och resurssatt så att deras ställning och betydelse säkras för framtiden.

3 Centralmuseernas framväxt

Betänkandet gör en omfattande och i många stycken detaljerad beskrivning av centralmuseernas framväxt. Betänkandet har medvetet valt att göra denna prioritering. Det övriga offentliga museiväsendets framväxt i Sverige berörs endast i förbigående. Denna prioritering skapar en tydlig svaghet i bakgrundsteckningen till det svenska museiväsendet. Den växelverkan som funnits mellan museerna och ena sidan och den akademiska forskningen och utbildningen vid universiteten och andra är t.ex. endast antydd. De regionala och kommunala museerna har även de spelat en viktig roll för publik förmedling och kunskapsuppbyggnad. Dessa institutioner berörs knappast alls.

Forskningsöverblicken då det gäller museiväsendets framväxt i Sverige visar på brister. Det finns ny forskning om museernas utveckling och historia som inte tagits med i betänkandet, även sådan som har direkt bäring på de frågor som diskuteras i betänkandets bakgrundsteckning.

Frågan om hur kunskapsprofilen sett ut bland anställda på museerna behandlas endast ytligt i kapitlet. Museernas kompetensbehov borde vara av stor vikt i en diskussion som berör säkrande av god kvalitet. Universitet och högskolor spelar en viktig roll vad det gäller frågor om rekrytering av personal till museer som ska bidra till att lagförslagets kvalitetsmål uppnås. Utbildningsbehov lämnas dock i stort sett därhän i analysen.

Lunds universitet vill framföra att det i avsnittet ”Offentliga museer och folkbildning” (s.52 ff) förekommer en del antaganden som är svagt underbyggda. Att de lägre klasserna förmodligen inte kände sig välkomna på det nya Nationalmuseum bör vägas mot den enorma besökstillströmningen. De begränsade öppettiderna berodde på att det inte fanns elektricitet på den tiden och att den sotande uppvärmningen skadade föremålen. Detta kan därför inte beskrivas som ovilja från professionens sida att släppa in besökare. Betänkandets tes att Stockholmsutställningarnas ”folkighet” inte överfördes till museiinstitutionerna (s.58) baseras också på en konstruerad konflikt mellan upplevelse och vetenskap.

4 Museipolitiska utredningar

I genomgången av museipolitiska utredningar sedan 1960-talet saknas den översyn av de naturhistoriska museerna i Sverige som dåvarande Landsbygdsdepartementet genomförde 2013 (Översyn av stödet till biologiska samlingar (museistödet) inom ramen för Svenska artprojektet). I denna belyses inte bara det som var huvudfokus för utredningen, nämligen museernas roll för Svenska artprojektet, utan alla de roller museerna spelar för samhället samt deras finansiering.

5 Organisatoriska förändringar

Generellt har betänkandet fokus på centralmuseerna. Det gäller även för detta kapitel. Beskrivningen av andra museiorganisationer är bristfällig. En övergripande beskrivning av den museiorganisatoriska variationen inom landet hade varit på sin plats. En sådan beskrivning hade behövts för att t.ex. kunna diskutera möjligheter till kvalitetsgranskning av alla offentliga museers verksamhet.

9 Samhällsförändringar, trender och utmaningar

Det är en betydande utmaning att på ett heltäckande sätt beskriva de samhällsförändringar och trender som är av betydelse för museernas framtida utveckling. Betänkandet lyckas dock sätta fingret på flera av de faktorer som kommer att vara av stor betydelse i detta sammanhang, med ett betydande undantag – utbildningssektorn. Det gäller museernas roll för grundskola och gymnasium men också museernas kompetensförsörjning genom universitet och högskola.

10 Bedömningar och förslag

10.3 Slå fast museernas ställning i en lag

Universitetet är positivt till att slå fast de allmänna museernas ställning i en museilag, eftersom en museilag skapar större överensstämmelse med arkiv- och biblioteksfärderna, som sedan lång tid tillbaka ses som nära besläktade (ABM-

sektorn). Lagen kan slå fast museernas fria ställning i förhållande till den politiska beslutsnivån, vilket länge varit önskvärt och behövt. Lagen likställer också museerna oavsett vilken offentlig huvudman som utgör huvudfinansiär, vilket stärker museernas oberoende. Dock vill universitetet påpeka att det är en svaghet att lagen inte kopplas till någon form av sanktioner.

Nedan följer Lunds universitets kommentarer till enskilda bestämmelser i förslaget till museilag.

1§

Lunds universitet vill betona att det är av stor och positiv betydelse att lagförslaget omfattar alla offentligt styrda museer. På detta sätt kan lagen få en effekt i hela landet och få en bred återverkan i museiverksamheten.

3 §

Denna paragraf är av grundläggande vikt. De tre fält som betonas vara av särskild vikt i museiverksamhet, publik verksamhet, kunskapsuppbyggnad och aktiv förvaltning av samlingar, är de mest centrala inom museiverksamhet. Det är också dessa tre fält som betonas i museilagarna som finns t.ex. i Danmark och Finland. För att kunna upprätthålla en god kvalitet inom dessa tre fält krävs en god kompetens och hög utbildningsgrad bland anställda.

5 §

Lunds universitet anser att formuleringen av denna paragraf borde kompletteras på så sätt att den även omfattar kunskapsuppbyggnad och samlingsförvaltning vilka är lika viktiga fält inom museiverksamheten. Universitetet vill föreslå följande formulering: *En huvudman för ett museum inom det allmänna museiväsendet får inte vidta åtgärder som syftar till att inskränka museets kunskapsuppbyggnad och aktiva samlingsförvaltning samt fria förmedling av kunskap och upplevelser.*

6-7§

Ett av syftena med museilagen är att den ska ange ramarna för museernas huvudsakliga verksamhetsområden. Uppdraget för publik verksamhet, kunskapsuppbyggnad och samlingsförvaltning uttrycks med karakteriseringar som Lunds universitet anser i vissa fall kan vara svåra att definiera i realiteten. Detta gäller exempelvis att verksamheten ska präglas av ”allsidighet” och vara anpassad till ”användarnas olika förutsättningar”.

8§

I förslaget till museilag anges att ”museerna inom sina ämnesområden ska bidra till forskning och annan kunskapsuppbyggnad”. Lunds universitet anser att det ska ingå i museernas uppdrag att forska och vidare att tillgängliga forskningsmedel ska fördelas efter sakkunnighetsbedömning.

11§

Universitetet ser den föreslagna rätten för statliga museer att förstöra lös egendom ur samlingarna ”om egendomen inte behövs för verksamheten och om marknadsvärdet understiger kostnaderna för en försäljning” som mycket problematisk. Destruktionsrätten ska inte knytas till föremålens marknadsvärde, eftersom föremålen inte samlats med utgångspunkt i ett ekonomiskt investeringsperspektiv.

Att enskilda befattningshavare ska kunna fatta beslut om destruktion utan att ta hänsyn till föremålets värde för kommande generationer är ett beslut baserat på idén om att föremålen uppfattas på samma sätt från tid till annan och att ingen ny kunskap kan ändra denna bedömning. Uttrycket ”inte behövs” öppnar sålunda för en godtycklighet som på sikt kan bli förödande för museiväsendets förtroende hos allmänhet, uppdragsgivare och donatorer. Det innebär att vad som ”*inte behövs för verksamheten*” därför i princip kan betyda allting som inte behövs för dagen. Resursfattiga museer med omfattande arkeologiska samlingar i starkt behov av vård kan bli särskilt drabbade av en sådan formulering, då betänkandets förslag kan användas som argument av huvudmannen för att inte skjuta till resurser för behövliga vård- och lokalinsatser.

Vidare vill Lunds universitet anföra att eftersom direktivet endast anger att utredaren ska föreslå hur kulturföremål kan överlåtas som gåva från statliga till icke-statliga museer och utredaren själv valt att föreslå ändrade regler för gallringen generellt (s.30) finns möjligheten att a) lämna gallringsfrågan tillbaka till sektorn och dess internationella riktlinjer eller att b) överväga en striktare formulering av §11 i lagförslaget. Avsnittet om gallring bör sålunda utgå eller göras om helt med utgångspunkt i samlingarnas tillkomst, proveniens, förvärvsvillkor och rådande kunskapsläge.

Betänkandet påpekar också att sektorn själv uttalat önskemål att göra sig av med massmaterial från arkeologiska grävningar (s. 284). Det bör inte styras av ekonomiska principer eller av en tanke där kvantitet automatiskt innebär sämre kvalitet. Museerna har tusentals enstaka föremål med osäker proveniens som, för att låna betänkandets ord, också har lågt informationsvärde och tar plats i magasinerna. Massmaterialen utgör själva endast små representativa uttag av en större helhet. Lunds universitet anser att det är olyckligt om sektorn uttrycker önskemål om att förstöra föremål eller göra sig av med ”*massmaterial*”. Det som anses ointressant ur arkeologisk eller museal synvinkel idag kan istället vara värdefullt för naturvetenskapliga studier imorgon.

Det kan finnas goda anledningar till att destruera museiföremål; till exempel vid svåra mögel- och svampangrepp, nedbrytning eller avsaknad av proveniens, men utgångspunkten måste vara föremålen själva, inte att de stjäls utrymme. Sådana föremål kan dock vara intressanta för materialforskning om nedbrytning.

Museerna kan inte påverka innehållet i de arkeologiska material som grävs upp. De får sin slutstation på museimagasinerna som ett resultat av prioriteringar och rådande kunskapslägen inom uppdrags- och forskningsarkeologin och genom fyndfördelningsbeslut av Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen. Betänkandet påpekar visserligen att ”*idag är det vanligt att viss selektering görsredan i fält, främst avseende massmaterial eller sentida föremål*” (s. 286). Universitetet anser att denna selektering kan få olyckliga konsekvenser om den sker okontrollerat, något som exempelvis märkts i flera medeltida städer. Här har arkeologin under 1900-talet själva selekterat bort eftermedeltida material i jakten på det äldsta, vilket gör att vi mycket dåligt känner till förhållandena från senmedeltid och framåt. Lunds universitet anser därför att man istället för en ny gallringslag om massmaterial bör efterlysa en nära dialog mellan forskarsamhället, museerna och uppdragsarkeologin i frågor om representativitet, vetenskapspotential, kunskapsluckor och framtida analysmetoder.

Lunds universitet vill dessutom tillägga att det saknas en skrivning i paragrafen om att eventuella inkomster från avyttring aldrig kan användas för driftskostnader eller andra kostnader som inte direkt handlar om förvärv eller samlingsomhändertagande.

12§

Lunds universitet anser att denna paragraf bör omformuleras. Det finns idag ett antal offentligt styrda museer i landet med fornyddssamlingar som saknar personal med kompetens att göra gallringsbedömningar. När det gäller gallring av fornydd är det av synnerligen stor betydelse att denna görs under sakkunnig kontroll.

13-15§

Avsikten med paragraferna avseende samverkan är tänkta att möjliggöra spridning och tillgängliggörande över hela landet. Därför ska museerna ställa "samlingarna till varandras förfogande utan oskäligen avgifter eller administrativa hinder" (s13). Lunds universitet saknar dock kommentarer kring det faktum att vissa museer med stora och/eller särskilt efterfrågade samlingar har mångdubbelt fler låneförfrågningar än mindre museer och samlingar. Lunds universitet förutsätter att det föreslagna statsbidraget på 28 miljoner kronor för samverkansprojekt kring utställningar och annan publik verksamhet kan användas till att jämna ut kostnadsfördelningen mellan de museer som deltar i projekten.

10.3.6 En aktiv samlingsförvaltning

I avsnittet avseende en aktiv samlingsförvaltning (s. 278-287) föreslås det förändringar avseende 2kap 17§ i kulturmiljölagen (1988:950). Lunds universitet är starkt kritiskt till dessa förändringar. Den föreslagna lydelsen är att ordet *vårda* ska ersättas med att *förvalta* i lagförslaget. Med detta förslag skickar man en tydlig signal att gallring och förstörelse kan vara enkla och därmed billiga alternativ till konservering och magasinering. Betänkandet fastslår att "*samlingsförvaltningen är en långsiktigt stor ekonomisk fråga som kräver omfattande fasta kostnader i form av magasin, konservering och säkerhetslösningar*" (s.279). Detta är sant, men samtidigt självklart. Utan magasin, konservering och säkerhetslösningar kan det inte finnas museer.

10.5 Inrätta en ny myndighet för museifrågor

I betänkandet anges att den föreslagna myndigheten med utgångspunkt i museilagen och övriga relevanta styrdokument ska fördela statsbidrag och följa upp museisektorns verksamhet med hjälp av statistik och omvärldsbevakning.

Universitetet delar betänkandets uppfattning att myndigheten Riksutställningar bör avvecklas eftersom Riksutställningar aldrig fungerat som expertmyndighet i förhållande till museerna och därför har ett svagt förtroende hos dessa.

Universitetet menar också att det är en god idé att samla de sektorsövergripande uppgifterna i en ny myndighet som följer museilagen istället för den splittrade uppgiftsfördelning som idag råder mellan Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Riksutställningar och Kulturrådet.

Lunds universitet anser vidare att det är positivt att den nya myndigheten ska fokusera på kvalitet genom kollegial granskning. Detta är logiskt med tanke på att museerna är experter på sina verksamheter. Lunds universitet finner detta rimligt

eftersom det förenklar styrningen av sektorn i enlighet med den föreslagna lagen och sätter ljuset på verksamheternas kvalitet istället för kvantitet.

Förslaget till förordning med instruktion anger i § 2 att den nya myndigheten särskilt ska ansvara för kvalitetssäkring av de statliga museernas verksamhet. Universitetet saknar dock besked om huruvida museimyndigheternas finansiering av Riksrevisionens tematiska granskningar av de statliga museernas kärnverksamhet kan överföras till den nya myndighetens professionsbaserade granskning. Vidare anser universitetet att betänkandet är vagt när det gäller huruvida kvalitetsgranskningen ska ligga till grund för omfördelning av delar av anslag och bidrag.

Lunds universitet är vidare kritiskt till att universitets- och högskolesektorns museer inte verkar omfattas av den nya myndighetens ansvar för kvalitetssäkring. Då den föreslagna museilagen ska gälla alla offentliga museer, alltså även regionala, kommunala och övriga offentligt styrda museer, är det en central fråga hur verksamheternas kvalitet vid dessa institutioner skall säkerställas.

10.6 Se över instruktioner och styrdokument

Lunds universitet är mycket positivt till betänkandets förslag att ändra de statliga museernas regleringsbrev så att det blir möjligt att driva museibutiker med vinst och att använda inkomsterna i övrig verksamhet. Lunds universitet anser att även museiverksamhet som bedrivs av universitetet får motsvarande möjligheter, vilket ska skrivas in i universitetens regleringsbrev.

Universitetet är även positivt till förslaget att låta inkomster från internationella vandringsutställningar gå tillbaka till verksamheten, som idag förhindras av anslagssparandets begränsning till 3 procent för museimyndigheterna.

11 Ekonomiska konsekvenser

Lunds universitet har följande synpunkter på de delar i betänkandet som rör ekonomihantering utifrån ett ekonomiskt perspektiv.

Det stöd Lunds universitet erhåller inom ramen för museiverksamhet är stöd till Historiska museet med 2 996 tkr i 2015 års regleringsbrev för omhändertagande av arkeologiska fynd. Det är som ofta framhållits mycket lägre än vad som anslås till statens historiska museer.

Betänkandet föreslår att Riksutställningar avvecklas. Lunds universitet är, som tidigare nämnts, positivt till avvecklingen. De medel (43,5 miljoner enligt betänkandet) som frigörs ska delvis (28 miljoner) göras sökbara för utställningar. Det är inget som Lunds universitet rent ekonomiskt har några invändningar emot under förutsättning att även universitetens museer kan ta del av medlen.

Beslut

Beslut att avge detta yttrande har fattats av undertecknad rektor i närvaro av förvaltningschef Susanne Kristensson efter föredragning av dekan Solfrid Söderlind.

Torbjörn von Schantz

Solfrid Söderlind
(Konstnärliga fakulteten)